

7197

DALARNA

Våmhus

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

Hinders, Anders, 1934

Svar på ULMA:s frågelista M 25 Jaktens och
fiskets betydelse för hushållningen

18 bl.4:o

7197

L.L.

Exc.S.Björklund

1.

Jaktens och fiskets betydelse för
hushållningen.

I Allmänna uppgifter.

Anders Hinders

Kumleboås Våmhus

Dalarna
Våmhus
A. Hinders.

Jakten och fisket hade här, ej någon vidare stor betydelse för hushållningen så långt de gamla som nu leva kunna minnas tillbaka, samt hört sina förfäder berätta. Men på hösten när man gjort ifrån sig arbetet på åker och äng fiskade man, och jagade också. Då fanns det också gott om både vilt och fisk. Jenn ost, färrum ig o jenn fisk o
sedd-um snärur, o dända garndjinn
fans ä quott um fägäl, wid fikki-
um-i, 80 par. En höst, foro jag och en till och satte snaror, o den där

ULMA 7197. A. Hinders. 1934
DAL. VÅMHUS
Frgl. M 25

2. gången fanns det gott om fågel, vi
fick d. v. s. [fångade] 80 par. Med ett
par menades, 4 ex, 1 fjäderstypp och en
fjäderhöna. 6 st järpar räknades också
som ett par, 3 st orvar var också ett
par. Köttet av det vilt man fick brukade
man vanligt vis koka, annars
sålde man också till uppköpare till ett
vist pris per par. Under nödåren på 1859
och 1868 ägnade man sig åt jakt
och fiske mer än vanligt, dessa år
var säden så dålig att ^(man) plockade upp
den med händerna från åkern, och
hade skynken av tyg att lägga
den på, i Mora fick man köpa havre
mer ej mer än två fjärdingar per
hushåll, denna var unken och dålig,
en fjärding motsvarar ungefär 10 a 11

3 kilo. Av denna havre malade man
mjöl av, att baka bröd av. Under den
tiden då det var varmt hände det
att man själva fór omkring och sålde
fisk eller annat villt, men på vintern
brukades vanligen säljas åt uppköpare
till ett pris av omkring 3 kr per par, för
fågel, samt omkring 50 äro 75 öre för en
hare. Någon regelbunden jakt på päls-
bärande djur hade man ej, utan und-
er tiden då man hade gott om tid.
Av pälsbärande djur var det räven, som
man jagade mest, det var något enstaka
fall man sköt räven med bössa, utan
man tog honom med sax, dessa voro
av två slag, den ena kallades för;
krampsax, spårsax, den andra för; bitsax,
bettsax, den första satte man i

bellsax
obs. 2

4. spåret där räven brukade gå, den smarre, satte man i någon sorts mat för att locka dit räven. Priset på ett rävskinn brukade vara omkring 15 kr. Björnen fångades ej blott för skinnets skull, utan älså för köttets, detta förtärdes kokt. En gubbe från byn Myran i Våmhus hade under sin jakttid skjutit 15 st björnar. När det blev för fullt med björnar så att dessa började ofreda kreaturen, brukade man medelst skallgång jaga björnar mot någon sjö, och skjuta dem där. Detta skeddde så att en hel hop med karlar stälde ut sig i ett led och gingo rakt fram med litet mellanrum mellan varandra de som voro på båda flyglar gingo lite före så att man liksom bildade en halvcirkel, så drev man på

ULMA 7197. A. Hinders. 1934
DAL. VÅMHUS
Frgl. M 25

5. Björnarna på detta vis tilläts man kom fram till en sjö, där man sköt dem. I ett sådant skall, för långt tillbaka i tiden, sägs det att man skulle ha skjutit en björn som var så stor, att han mätte 6 kvarter mellan ögonen, detta skulle bli 36 tum. För varje björn var det skottpengar 75 kr, och för skinnets fick man omkring 15 kr. Någon rätt att jaga och fiska fanns ej, utan man gjorde detta fritt och var som helst. Det sägs att folk ända från en sooken nor om Siljan som heter Ål kommo hit upp för att fiska lax i en sjö som kallades; Diöpsjön, Djupsjön, där hade de ett litet hus som de hade körl i där de saltade ner fisk i, där inne hade de sin fisk tilläts på vintern då de körlde den hem.

6. Nu är det ju vissa tider man har rätt att jaga och fiska, att göra detta under följanden tid anses nu för tiden oherdligt.

Jaktens betydelse.

Man företog jaktfärder för att jaga, björn, järv, ^{varg}lo, räv, mård, lekatt, utter, bäver, skom. Skinn av dessa djur såldes till uppköpare, samt å marknader, en del hade man också kvar för eget behov, Le skinn av bäver gjorde man mössor av, av björnskinnet gjorde man vantar, det brukades också som fäll i släddar. När man jagade, varg, brukade man under månghusa vinterkvällar köra med en häst och skinda i denna hade man en gris som skrek, en bit bakom skindan hade man en hövack som fick släpa i vägen, han

7. var fastknytt med en lång fat, när
vargen hörde skriket från grisen, tro-
dde han att det var den släpande
hösäcken, kom då och skulle ta honom
då passade man på att skjuta vargen,
på detta vis har man för i tiden skjut-
tit många vargar. Någon regelbunden
jakt hade man ej för att samla mat-
försäd, utan jagade då tillfälligt gars.
Under jaktfärder från hemmet då man
i flera dagar i sträck var ute och
jagade brödde man i läbodar, några
skogskojjor funnos ej, men efter en
sådana bröjades att bli brukade man
bo i sådana. Man brukade också ligga
på granris i skogen framför öppen eld,
sådan kallades; näidru, rying. Det var
så vanligt att ha brössan med under

ULMA 7197. A. Hinders. 1934
DAL. VÄMHHUS
Frgl. M 25

8 alla färder i skogar, dels för att man
var rädd för björnen, och för att om
tillfälle gavs skaffa sig någon köttbit
som extra tillskott till det knappa mat-
förråd man hade. När man på sommaren
var på köl och skogsblätt hade man
fiskeredskap med sig, men även lössen.
Man fiskade även med ståndkrok, kro-
ken gjordes av klykkan på en rebuske,
annars hade man för det mesta nät, som
man själv gjort, av hemspunnet linne-
garn. Stolare brukade skjuta snycket fågel
orar och fjäderar, när dessa kommo till
1 milan för att "dricka rök." / Såsom mat-
nyttigt vilt jagade man, hare, älg
skogsfågel, men man åt också kött av
björn, ekorre, detta ansågs ej vara
något sämre än annat vilt kött. X

9. De djur man vanligen brukade skjuta
var, björn, varg, älg, skorre, och ripor.
Haren, och skogsfågel, brukade man
i vanliga fall fånga med snaror
men också i vissa fall med bräsa, när
en tog man i sat, för det mesta.
Barnen d. v. s. unga pojkaringo följa
med och lära sig att sätta snaror
samt sat, och även jaga med bräsa.
När man på hösten när det var bart
varit ute på längre jaktfärder, och fått
mycket vilt mer än man kunde bära,
brukade någon gå hem efter hästar,
så klövjade man hem köttet, eller
villbräden man hade, var man ej så
långt från hemmet, och ej hade mer
än man kunde bära, så bar man själv
hem det. Man tillvaratog viltet genom

ULMA 7197. A. Hinders. 1934
DAL. VÄMHUS
Frgl. M 25

10. att saltta ner köttet i stora kar
av trä som kallades: Ljöttierna, kött-
balja, men man brukade ~~älska~~ torka
köttet i s.k. Lorkstugor, där man tor-
kade våt säd, men innan man torkade
skulle köttet saltas. Innan man torkade
köttet styckades det i bitar lagom
stora, man eldade så i Lorkstugan
så att köttet torkade av värmen. Man
brukade också lufttorka köttet i härbren
efter som det blivit saltat, detta sked-
de genom att hänga upp köttbitarna
på trästicker. Den fågel man sköt
eller snärjde på hösten och vinter bru-
kade man sälja, men den man sköt
på våren brukade man vanligen för
egot behov. Den fågel man skulle
sälja hängde man först upp, genom

lina f,
B 1 b
torke v.
Om torkning
av kött, se..

ULMA 7197. A. Hinders. 1934
DAL. VÅMHUS
Frgl. M 25

11. att knyta ihop bägge fötterna, när
den vängt så någon vecka tog man
ner den vek huvudet under vingen, och
lät den ligga i något hus där den ej
sinade upp utan var fjälad, den fåg-
eln man själv skulle ha, åt man opp
så fort man kunde, det var aldrig
brukligt här, att varken torka eller
salta ner något fågelkött. Torrbatt
kött, åt man vanligen till bröd, och
potatis, man brukade älsä steka det
på glöd, för då blev det liksom litet
läskare, och ej så fort. Under jakt-
färder brukade man taga köttet av vil-
lebrädet, skar det i skivor och saltade
det, sedan stekte man det på pinnar, eller
älsä på glöd. Den vanligaste tillredningen
av villebräden i hemmet, var att koka

ULMA 7197. A. Hinders. 1934
DAL. VÄMHUS
Frgl. M 25

12. köttet, för att få det fett, lade man i
kalg av får, samt potatis och rovor, denna
soppa kallade man; snodwattvä. Man
brukade älska steka kött av viltbräd i
färtalg, till detta kött åt man kokta
rovor eller, potatis, samt bröd, vad man
kallade denna rätt, är skönt. Nog ansåg
man kött av boskapsdjur vara bättre
än köttet, av viltbräd, men fisk ansågs
vara bättre än kött, och mjölvätter. X

1 Någon insamling av ägg av skogsfågel
frökom ej, men nog brukade man i
vissa fall laga ägg, dessa kokade man
hårdkokta samt färdärde dem till salt
och bröd, eller potatis, någon använd-
ning för skalen av ägg hade man ej. X
För hushållets behov brukade man till-
varataga f, se, av älghud, den del

13. av huden som hade varit kring lären och
benet, detta kallades, björningä av detta bening
gjorde man skor, av vargskinn, gjordes
pälsar dessa kallades, wargkasung, varg-
skinspäls, byxor av älgläder, elgstjinnus-
brakka, älgskinsbyxa. Fyll locket på jakt-
väskor, använde man skinn av, grävling
eller åkså, av älg samma som man
gjorde skor av, dessa väskor kallades
fö; jagväskor, jaktväskor. Av älgskinn
gjorde man jakor dessa kallades, elg-
stjinnusjakka, älgskinsjakka, samt fäs-
lar till skinssäkar som man bar
på ryggen; bögspeckä, ~~dessa~~ gjordes bälgs-fätel
~~äpser~~ av älskinn. Hårskinn brukade
kvinnfolk som gävo di, till bröstvär-
mare på vintern, tassarna som krippe-
sel, men åkså som mjölsp, på bredet

14 vid bakning. Av fågel tillvaratogs man
dunet till bolster och kuddar, vingar
till mjölsop på bord under buk o s v. Lom-
skinn till väsklock, samt till beklädnad
av mesar på ryggsidan.

III. Fiskets betydelse.

Något regelbundet fiske bedrovs ej, utan
man fiskade när tillfälle gavs både fatt-
ig och välbärgad. Den fisk man huvud-
sakligast fiskade var, gädda, aborre, lax,
mört, norr, laxöring, röding, eller med and-
ra ord sagt, all fisk som här fanns. Man
fiskade både på nära, och långt håll från
hemmet, när man var på fiske på långt
håll bodde man i: kiölstugor, kölstugor,
d. v. s. stugor som man bodde i under köle-
slätt, samt i fåbodar. Hemtransporten
av fisk försigick, att man ibland bar

15. hem, eller också klövjade hem med häst.
/ Innan man foslade hem fisken, rensades denna och saltades i burkar av laggkär[?]; fisbuttä. Var det på nära håll så att man omedelbart bar hem fisken, bar man den påträdd på vidjor eller också i kuntar, som man bar på ryggen, eller korgar man bar i handen, dessa voro gjorda av träspån, eller också av nävår, och kallades; fiskhant, fiskhanta, de senare buros i handen, eller också, med ett band som man hade över axeln. Under fiskefärder långt från hemmet, brukade det vara vantigt att man hade med sig salt, man brukade då salta och rensa fisk och steka denna på glöd; när man var på skogsullt, var det vantigt att man hade fiskredskap med sig, för

ULMA 7197. A. Hinders. 1934
DAL. VÄMHUS
Frgl. M 25

16. att fånga fisk så man hade till mat
under arbetet, denna brukade man åhå
steka på glöd. Den fisk man tillvara-
tog i hemmet, förvarades saltad, det
förekom alldrig, att man rökte eller tor-
kade den. När man rensade fisken, tog
man bara ut farmarna, huvudet fick
sitta på fisken, detta hade man ej råd
att skära bort, ty man åt även köttet
som var på detta. Någon sköljning av fisk
innan den saltades förekom ej, ty man
hörde att fisken ej skändes, eller för-
stödes så fort om man ej sköljde den
med vatten. Saltningen av fisk var olika
en del ville ha mycket saltad, och
sommiga föredrogo litet saltad, så
att fisken surnade. Att man baka-
de in fisk i bröd förekom ej.

17. Man tillagade fisken, genom stekning,
eller älså kokning, när man kokade
fisken åt man älså vattuet man koka-
de fisken i, detta kallades; fiskspad,
till detta åt man potatis och bröd.

fiskspad
(A; häm.)

När man stekte fisk på glöd, lades den
enbart på denna och fick steka. Rom
av fisk brukade man steka och äta
till bröd, detta var vanligt, fast det
ej var nödtider. Den bästa av fisk an-
sågs vara, laxöring, gädda, röding, till
sämre fisk börde, moss, möit. Laxöring
och annan fisk som ej var stora ben
i åt man utan att bena, man ansåg
att det var slöeri att bena sådan fisk.
Fisk förekom i kosthålllet dagligen, och
hade man gott om den kunde den
förekomma både till frukost och middag.

18. Strömming var en maträtt som förekom
mycket här, när man var ute på hand-
elsfärder, brukade man köpa, eller älska
byta åt sig strömming, stora partier
som man sedan sålde åt grannar som
ej själva foro ut, till brukade man
ej så mycket. X Skinn brukades till
remmar åt f. ex. tröskslager som man
använde vid tröskning av säd r, s, v, ; samt
till piskvärtar. Till klarskinn i kaffe
användes skinn av bokad länka, det
fins en del folk som även nu använ-
da klarskinn i kaffe, fast detta köper
man nu i afärerna.

X
ULMA 7197. A. Hinders. 1934
DAL. VÄMHUS
Frgl. M 25